

TEOLOGIE OBRANNÁ A REFORMAČNĚ TVOŘIVÁ

Jiří Melmuk

Předtoleranční teologie se především bránila proti lidským nálezům, které se nesrovnávají s Písmem svatým. Ve jménu čeho? Ve jménu christocentrického pojetí domácí reformace husitské, tábořské a bratrské. A v době temna se obecně rozvinula mariologie. Již hned po bitvě bělohorské bylo vítězství připisováno panně Marii vítězné. I Vilém Slavata dosvědčuje, že jedině zásah Mariin ho zachránil při potupné defenestraci. Bohorodička v době barokní zavrcholuje druhořadé křesťanství. Oprostit se od pověr, víry v dábla, černé magie, předpokládá soustředěnou christocentrickou víru, biblicky orientovanou, spolu se strážnou službou v obecnství sborů.

Obranná fáze do roku 1648 jako prosté ignorování druhořadého křesťanství prochází ovšem údobím nesplněných nadějí. Síla vydržet různé formy tříbení. První generace tajných evangelíků je plná zevních nadějí na změnu poměrů ve prospěch evangelíků. To jsou ti, kteří vědí, co je souvislé evangelické osídlení, kteří mají dostatek zděděných knih, biblí, kancionálů i presbyterů a presbyterek.

V druhé generaci misie a následné represálie začínají vydělovat ostrůvky, musí se hledat nejučinnější způsob, jak zachovat to podstatné pro společenství. Ve třetí generaci je

nejvíce obětí, ostrovy evangelictví se značně umenšují a stejně jako ve čtvrté generaci se setkávají tajní evangelíci se systematickou protireformací, takže se vlastně ztrácí diaspora.

Pátá generace to má nejtěžší, poněvadž bojuje sebezáchovný boj. Po dlouhodobém vysilujícím náporu zůstávají jen izolovaná jádra, která se stávají v době toleranční jako větší centra samostatnými sbory. A zde vlastně začíná tolerančním patentem nová, dosud nevyzkoušená forma sborové existence. Toleranční církev dostává se pod státní kontrolu a vnitřně ještě do těžší situace než před patentem. Ztížená situace nastává již proto, že jenom někteří si uvědomovali, že patent je tahem protireformační politiky. Kladné bylo, že se nemuseli skrývat a že nemuseli být trestáni za své evangelictví. Ale prakticky se zlikvidovala platforma sjednocení národa se dvěma důsledky. Byl zlikvidován návrat k české tradici přes Českou konfesi, ať doznívala v husitské, táborské nebo bratrské formě. Druhým důsledkem bylo, že se zabrzdilo národní obrození. Císař pomocí svých rádců dobře odhadl, jak bude dobré znemožnit navázání na předchozí vývoj domácích tradic. Baron Kresl, který požadoval povolení domácí církve husitské, byl umlčen. Mělo se navázat na dvě cizí konfese: německou a švýcarskou. Evangelické toleranční církvi byla vnucena starost o hmotné věci: vybudovat velkými obětmi zevní prostory - modlitebny, fary a školy, zajistit platy farářů a učitelů a ještě navíc platit na katolickou farnost. Její orientace byla zaměřena na Sasy, Němce, Maďary, evangelictví podle tehdejších měřítek bylo německé, maďarské, nikoli české, a právo bytostně české se jim upíralo. Také i diferenciaci na luterské a reformované oslabovala možnost promluvit v duchu české reformační tradice. Konfesionalismus znamenal jisté oslabení ve vztahu k národnímu obrození. Rozdělení a tím oslabil. Při velké chudobě tolerančních sborů byly jistou pomocí podpůrné spolky ze zahraničí. Ale vědomí kontinuity s domácí náboženskou tradicí bylo oslabeno. Až po roce

1918 Kostnická jednota chtěla vědomě navázat na tradici 16. století a později na 17. a 18. století. Ale předtím jsme nemohli proniknout do národa, nestali jsme se vůdci českého lidu, naše dějiny nestaly se dějinami národními. Je naivní předpoklad, že tajní evangelíci, až jim bude dána svoboda národní a náboženská, strhnou za sebou většinu národa, který se rozpomene na dědictví otců a naváže na vývoj před rokem 1620. Stejně neodpovídající je názor, že v toleranční době scházel velký svědek Boží, který by si svou prostotou myšlenky a nezdolnou věrou podmanil kruhy světské i vzdělané. Stejně je neadekvátní měřit toleranční evangelíky přísně reformační linií bez přihlídnutí k dané dějinné situaci.

Co máme na mysli označením reformačně tvořivá teologie? Doba temna se svým dlouhodobým násilím se může vykázat statistickými výsledky vůči zevně bezbrannému společenství. Samozřejmě se má za to, že za takovou bariérou se nemohou udržet tradice v čistotě a zřetelnosti. Jen tam, kde celé rodiny a rody se zdárně vyvíjejí nad Písmem ve strážném obecenství sborů, je možné udržet tradice tak, aby je mohla převzít další pokolení jako obohacení. Pokusíme se rozeznat, co mohlo obstát uprostřed tak mnohotvárného třibení.

Jezuité tuší, že se musí rozbít především systém, který je zatím neviditelný a těžko napadnutelný. Ještě i sám císař Josef II. těsně před vydáním patentu se podivuje, jak je možné, že lidé po celý svůj život procházeli tresty a vězením, a přece se nestali římskými katolíky. Jezuité berou knihy, slídí po predikantech, tajných shromážděních s kazatelem i bez něho. Když se neosvědčily dosavadní praktiky podrobení člověka bolesti, odstrašujícím utrpením nebo dokonce smrtí, začalo se uvažovat, co by mělo být na římském katolictví přijatelné. Evangelium a služba se mají stát nehlavnější věcí. Nastává údobí války dotazníků. Jednotlivé farnosti mají vypracovat podklady pro komplexní vyřešení nejožehavějších situací v církvi. Nejprve bylo třeba poznat složení farností jako

celku, kolik má duší, vesnic a kolik má kacířů. Bylo třeba také se dozvědět, co je příčinou odpadlictví a nejkřiklavější případy radikálně řešit. Nejzazší mez, ke které mohl dojít Leopold Hay, když dělal misi na Valašsku, byla vymezena důrazem na ekumenický prvek sbližující. Přece Otčenáš a Apostolikum je společné, nerozdílné, neodlišené. Ale protireformační misie se nezměnila ve své podstatě, změnila jenom prostředky získávání. Falešný patent z dubna 1777 a pak 13. září 1777 směrnice pro postup vůči evangelíkům ukazují, jaký duch vane z těchto snah. Osvícenské římské katolictví přesně rozlišuje, jak postupovat vůči kacířům třeba na Hané (brutální násilí s okamžitou transmigrací) nebo mírnějším přesvědčovacím postupem v pohraničních oblastech, kde i ekonomické ohledy nebyly zanedbatelné.

Někteří historikové vidí situaci do roku 1781 jako unikání mohutného proudu krve z těla národa. Toleranční patent zajistil právní nárok na dlouhodobé živoření. "Minula půlnocní hodina" je výkřikem naděje, která může porovnat jen relativní zlo josefínské tolerance se zlem předtereziánské krutosti.

O co se mohli opřít ve svém svatém vzdoru, který se uchoval v tolika generacích?

V dějinách církve nastávají kritické okamžiky pokušení strhnout Krista mocensky na zem a zaplést ho do pozemských bojů. I při tolerančních výpovědích se ozývá zřetelné rozlišení - Kristus podle těla je na pravici Boží, není tělesně přítomen ani pod způsobou chleba a vína.

Předtoleranční církve, prošlá zklamáním z tak zvaných záruk světské moci, mohla se znovu orientovat jedině na dostačitelnost Kristova zákona. Ovšem ne jako na objektivní skutečnost minulosti, které se vzdává ževní pocta a uznání, ale jako na přítomnou sílu zživotňovanou uprostřed každé lidské situace tříbení. Jediným způsobem boje proti mnohotvarému

hříchu je pochopit do hloubky vlastní smysl modlitby jako předcházení hříchu, nikoli jako opožděné léčení následků hříchu. Reformačně tvořivé je domýšlení dlouhodobé účinnosti prvořadého křesťanství, kde se nemůže nic uspěchat, ani lehkomyslně zanedbat, kde se ponechává prostor k vlastnímu budování (oikodomia) stále zbohocovaného společenství. Reformačně tvořivé spočívá ve schopnosti zaujímat vlastní životní postoje na základě společného základu, jímž zůstává dostačitelnost Kristova zákona pro obecenství. Ve střetávání s odlišným myšlením a jednáním uvážlivost a moudrost a povolnost ve věcech nepodstatných. Při rozdílných důzdech přátelských okruhů nutná vnitřní svoboda s ochotou se dělit o vzdělavatelné a ocenit povznášející. Síla obnovování je tam, kde si společenství uvědomuje dlouhodobé tříbení, kde se osvobozuje od blouznění, trpělivě dovede očekávat bez pocitu uplakané křivdy nebo mstivého opláčení aspoň myšlenkou.

Soudní procesy i souhrnný rozbor životních postojů na základě tolerančních přihlášek se časem dočkají definitivního zpracování. Jistě potvrdí, že obranná i reformačně tvořivá teologie má své dobré zázemí v prvořadém křesťanství.